

**ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSC.27.06.2017.1.17.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

АЧИЛОВ АБРОР НИЯТҚОБИЛОВИЧ

**КИМЁ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИДА ТОВАР-МОДДИЙ
ЗАҲИРАЛАР ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

08.00.08 – “Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит”

**ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ
(PhD)**

ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент– 2019

**Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)
по экономическим наукам**

**Content of the dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD)
on economics sciences**

Ачилов Аброр Ниятқобилович

Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини
такомиллаштириш

Ачилов Аброр Ниятқобилович

Совершенствование учёта товарно-материальных запасов предприятий
химической промышленности

Achilov Abror Niyatkobilovich

Improving accounting commodity-material stockpile chemical industry
enterprises

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....

**ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSC.27.06.2017.1.17.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

АЧИЛОВ АБРОР НИЯТҚОБИЛОВИЧ

**КИМЁ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИДА ТОВАР-МОДДИЙ
ЗАҲИРАЛАР ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

08.00.08 – “Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит”

**ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ
(PhD)**

ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент– 2019

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2017.1.PhD/Iqt426 рақам билан рўйхатга олинган.

Тошкент Давлат иқтисодиёт унверситетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, рус, инглиз (резюме)) илмий кенгаш веб-саҳифаси (www.tfi.uz) ва «ZiyoNet» Ахборот-таълим портали (www.ziyounet.uz) манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Холбеков Расул Олимович
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Қурбонов Зиёд Ниёзович
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
Джуманова Айжан Бахтияровна
иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

**Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти**

Диссертация ҳимояси Тошкент молия институти ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSC.27.06.2017.I.17.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2019 йил “___” _____ соат _____ даги мажлисида бўлиб ўтади. Манзил: 100000, Тошкент шаҳри, Амир Темур шоҳ кўчаси, 60 “А” уй. Тел.: (99871) 234-53-34; факс: (99871) 234-46-26; e-mail: info@tfi.uz.

Диссертация билан Тошкент молия институти Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (_____ рақами билан рўйхатга олинган). Манзил: 100000, Тошкент шаҳри, Амир Темур шоҳ кўчаси, 60 “А” уй. Тел.: (99871) 234-53-34; факс: (99871) 234-46-26; e-mail: info@tfi.uz

Диссертация автореферати 2019 йил “___” _____ куни тарқатилди.
(2019 йил “___” _____ даги _____ рақамли реестр баённомаси)

И.Н.Қўзиев

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, иқтисодиёт фанлари доктори, доцент

С.У.Меҳмонов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш илмий котиби, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор

Ж.И.Каримкулов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар раиси, иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Ҳозирда дунё миқёсида кимёвий маҳсулотларнинг 1,5 миллиардан кўпроқ истеъмолчилари мавжуд. Дунё экспертларининг кузатувларида ҳам маълум бўлмоқдаки, кимёвий товар-моддий заҳираларига бўлган эҳтиёж йил сайин ортиб бормоқда. Бугунги кунда жаҳон кимёвий саноати товар-моддий заҳиралари ҳисобини такомиллашиши, таннархни пасайиши ва маҳсулотларини ишлаб чиқаришда иқтисодий жиҳатдан ижобий ўзгаришлари кузатилмоқда. “Давлатлар ўртасида кимёвий маҳсулотлар савдо айланмасига таъсир қилувчи тўсиқларни бекор қилиниши натижасида кимёвий товарлар талаб этиладиган ишлаб чиқариш корхоналарининг иқтисодий ҳолати яхшиланган. Жаҳон кимё саноати товар-моддий заҳиралари ҳисобининг такомиллашганлиги ва ишлаб чиқаришнинг ривожланиши натижасида автомобилсозлик, компьютер ишлаб чиқариш, умумий машинасозлик, саноат ишлаб чиқариш, озиқ-овқат саноатида ўсишга эришилган”¹.

Ҳалқаро амалиётда кимё саноати товар-моддий заҳираларни гуруҳланиши ва ҳисобни такомиллаштириш, кимёвий чиқиндиларни ҳисобга олиш ва улардан самарали фойдаланиш, бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларни айланиш тартиби ва ҳисоб регистрларини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқодлар амалга ошириб келинмоқда. Ушбу тадқиқодлар кимё саноати корхоналари хусусиятларидан келиб чиқиб товар-моддий заҳиралардан самарали фойдаланиш, бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлар асосида ташкил этилиши, рақобатбардошлигини таъминлаш ҳамда миллий иқтисодиётимизга тадбиқ этиш асосий зарурият эканлигини белгилаб беради. Жаҳон кимё саноатининг ривожланиши ўзаро товар айланмасини яхшилаш, товар-моддий заҳиралар ҳисобини халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришни илмий тадқиқ этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бўлиб қолмоқда. Шу нуқтаи назардан ҳам кимё саноати ривожланган мамлакатлар тажрибаси ва илмий ютуқларини амалиётга тадбиқ этиш, товар-моддий заҳиралар ҳисобини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлар талаблари асосида илмий жиҳатдан такомиллаштириш бугунги куннинг муҳим масаласи ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти тармоқларида талаб этилаётган кимёвий товар-моддий заҳираларнинг мустаҳкам базасини яратиш ва уни такомиллаштириш, рудали ҳудудларни тадқиқ қилиш, заҳираларни аниқлаш ва кимё саноати корхоналарида товар-моддий заҳиралар ҳисобини такомиллаштириш устувор вазифалардан этиб белгиланган. Ҳусусан “Кимё саноати корхоналарининг мавжуд ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш самарадорлигини, иқтисодиётда талаб этилаётган кимёвий маҳсулотларнинг ассортиментини, шу жумладан меламина, метиламин, формальдегидли, карбамид-формальдегидли ва меламина-формальдегидли

¹ Кондратьев В.Б. Мировая химическая промышленность «Перспективы. Электронный журнал». 2017. №2(10).

сақичлар, этила-цетат, озуқа тузи, натрий бикарбонати, хлор-сирка кислотаси, натрий нитрати, бутилацетат, тринатрий фосфат, нитроцеллюлоза, металлургия, нефтгаз ва тўқимачилик саноатлари учун реагентлар ва кимёвий қўшилмалар, шунингдек, полимер фитинглар, биаксил йўналтирилган полипропилен пленкаси, ўсимликларни кимёвий ҳимоя қилиш воситалари ва уларни ишлаб чиқариш учун амалдаги моддаларни чиқариш ҳисоби бўйича оптимал усулларни ташкил этиш”² каби мақсад ва вазифалар белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”даги фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 апрель ПҚ-2884-сонли “O’zkiimyosanoat” АЖ бошқарув тузилмасини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 29 августдаги ПҚ-3246-сонли “Кимё саноати ташкилотларининг экспорт-импорт фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2018 йил 25 октябрдаги ПҚ-3983-сонли “Ўзбекистон Республикасида кимё саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2019 йил 3 апрелдаги ПҚ-4265-сон “Кимё саноатини янада ислоҳ қилиш ва унинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорларида белгиланган вазифалар ижросини таъминлашда мазкур диссертация иши муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур диссертация тадқиқоти республика фан ва технологиялари ривожланишининг I “Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодий шакллантириш” устувор йўналишлари доирасида бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш бўйича умумий маълумотлар ўрганилди. Бундай маълумотлар қуйидаги жаҳон иқтисодчилари илмий ишларида ўз аксини топган: Н.Р.Андерсон, Р.Н.Антони, М.Ф.Ван Бреда, К.Друри, J.C.Caldwell, G.Foster, E.S.Hendriksen., Ch.T.Horngren., B.Needlis, J.S.Reece, Т.П.Карлин, А.Р.Маклин³ илмий ишланмаларида товар-моддий захиралар тўғрисида баён қилинган.

Россия ва МДҲ давлатларидаги бухгалтерия соҳасида илмий ишлар олиб борган олимларидан А.С.Бакаев, П.С.Безруких, М.А.Булатов, А.А.Додонов, Н.Д.Врублевский, В.Б.Ивашкевич, В.Д.Новодворский,

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 апрелдаги ПҚ-4265-сон “Кимё саноатини янада ислоҳ қилиш ва унинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 1-илова.

³ Anthony R.N., Reece J.S. Accounting text and cases. Homewood. – USA.: Eighth Edition, 1989. – 586 с.; Needlis B., Anderson H.R., Caldwell J.C. Principles of accounting. – USA.: Houghton Mifflin Company Boston, 1993. – 496 с.; Hendriksen E.S., Van Breda M.F. Accounting Theory. – USA.: Homewood. IL Boston, 1992. – 746 с.; Друри К. Управленческий и производственный учет. – М.: ЮНИТИ-ДАНА», 2018. – 1424 с.; Horngren Ch.T., Foster G. Cost accounting: A Managerial Emphasis-USA by. Prentice-Hall. inc-1987 – 414 с.; Карлин Т.П., Маклин А.Р. Анализ финансовых отчетов: учебник–М.: ИНФРА-М, 2001.–448 с.

А.Р.Маклин, Т.П. Карлин, О.В.Латыпова, В.Ф.Палий, Я.В.Соколов, В.Т.Чая, А.Д.Шеремет, Л.З.Шнейдман⁴ илмий ишларида товар-моддий захиралар тўғрисида назария ва амалий ишланмалар ёритилган.

Мамлакатимиз олимларидан А.З.Авлоқулов, К.В.Аҳмаджонов, В.С.Беганов, С.В.Вахидов, А.В.Воҳобов, Ф.Г.Гулямова, Р.Д.Дусмуратов, А.Т.Иброҳимов, Ш.И.Илхамов, Н.Ф.Ишонқулов, И.Н.Исманов, Ф.Р.Исломов, Ю.М.Иткин, И.Н.Кўзиев, М.Б.Калонов, А.А.Каримов, У.Т.Кан, Д.К.Кудбиев, А.С.Сотиволдиев, К.Б.Уразов, М.Умарова, Ш.У.Файзиев, М.Қ.Пардаев, Н.Т.Тошмаматов, М.М.Тулаходжаева, У.Т.Шаулов, Р.О.Холбеков, А.А.Хашимов, Б.А.Хошимов, М.Х.Ходжаева, Б.А.Ҳасанов, С.Б.Қодирхонов⁵ ва бошқаларнинг илмий-назарий ишларида товар-моддий захираларга оид айрим муаммолари тўғрисида тўхталиб ўтганлар.

Биз ўрганилаётган кимё саноатида товар-моддий захиралар ҳисоби бошқа тармоқлардан фарқ қилади. Профессор С.Б.Қодирхоновнинг “Саноат корхоналарида бухгалтерия ҳисоби” китобида ҳам бу масалага қисман тўхталиб ўтилган⁶. Бироқ замонавий адабиётларда кимё саноатида товар-моддий захиралар ва уларнинг хусусиятларига ойдинлик киритилмаган. Жумладан, мамлакатимиз кимё саноатида товар-моддий захираларни ҳисобга олиш, уларни туркумларга ажратиш, ишлаб чиқариш босқичларининг алоҳида ҳисобга олиш жараёнлар ёритиб берилмаган.

Диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Мазкур

⁴ Бакаев А.С., Врублевский Н.Д., Ивашкевич В.Б., Новодворский В.Д., Шеремет А.Д., Шнейдман Л.З. Безруких П.С. Бухгалтерский учет. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 736 с.; Безруких П.С. Бухгалтерский учет. Учебник.– М.: Бухгалтерский учет, 2000. – 576 с.; Безруких. П.С. Учет затрат и калькулированные в промышленности. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 256 с.; Булатов М.А. Теория бухгалтерского учета. Учебное пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: «Экзамен», 2005. – 256 с.; Додонов А.А. Бухгалтерский учет в промышленности с основами учета в системе бытового обслуживания: Ученик для вузов – М.: “Легкая и пищевая промышленность”, 1981.– 472 с.; Чая В.Т., Латыпова О.В. Бухгалтерский учет: учебное пособия – М.: КНОРУС, 2006.– 489 с.; Бухгалтерский-аудиторский портфель-М.: Соминтек, 1994. – 752 с.; Палий. В.Ф., Соколов. Я.В. Введение в теорию бухгалтерского учета. – М.: Финансы, 1979.– 304 с.

⁵ Каримов А.А., Исломов Ф.Р., Авлоқулов А.З. Бухгалтерия ҳисоби: Олий ўқув юрти талабалари учун дарслик: — Т.: «Шарқ», 2004.—592 б.; Беганов В.С., Шаулов У.Т., Кан У.Т. Бухгалтерия ҳисоби ва унинг хусусиятлари. – Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1999.–240 б.; Уразов К.Б., Вахидов С.В., Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик. –Т.: “Адиб нашриёти” МЧЖ, 2011.– 446 б.; Воҳобов А.В., Иброҳимов А.Т., Ишонқулов Н.Ф. Молиявий ва бошқарув тахлили. Дарслик. –Т.: “Шарқ”нашриёти, 2005.– 480 б.; Гулямова Ф.Г. Самоучительпо бухгалтерскому учету.-2-е изд переработ и доп. –Т.: ООО «Norma», 2008. – 408 с.; Дўстмуродов Р.Д. Бухгалтерия ҳисоби назарияси. – Т.: Yangiyul polygraph service, 2007. – 256 б.; Сотиволдиев А.С., Иткин Ю.М. Замонавий бухгалтерия ҳисоби. (Янги счётлар режаси асосида), ПБ ва АА, 2002. – 356 б.; Иткин Ю.М, Сотиволдиев. А.С. Бухгалтерский учет в условиях рыночной экономики. Т.: Мир экономики и права, 2003. – 452 с.; Исманов И.Н. Узоқ муддатли активлар бухгалтерия ҳисобининг методологик асослари. Монография-Т.: “Фан”, 2006. – 176 б.; Калонов М.Б. Автомобиль транспорти корхоналарида харажатлар ҳисобини юритиш масалалари: Монография. –Т.: “Иқтисод-молия”, 2018. – 176 б.; Кудбиев Д.К. Проблемы анализа использования основных фондов в кооперативное торговле. Монография. –Т.: “Узбекистан”, 1990. – 128 с.; Пардаев М.Қ., Исроилов Б.И. Иқтисодий таҳлил (Ўқув қўлланма): 1-қисм. –Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2001. – 176 б.; Тошмаматов Н.Т. Аудит. ўқув қўлланма–Андижон, 2018. –300 б.; Тулаходжаева М. М., Илхамов Ш.И., Аҳмаджонов К.В., Файзиев Ш.У., Ходжаева М.Х., Тулаев М.С. Аудит. Дарслик.2-қисм. –Т.: Иқтисодиёт, 2018. – 405 б.; Холбеков Р.О. Бухгалтерия ҳисоби назарияси. Дарслик. – Т.: Фан, 2011. – 212 б.; Холбеков. Р.О. Ишлаб чиқариш ҳисобини ташкил қилиш тамойиллари ва услубиёти. – Т.: Фан, 2005. – 144 б.

⁶ Қодирхонов С.Б. Саноат корхоналарида бухгалтерия ҳисоби. — Т.: “Ўзбекистон”, 1993. – 360 б.

тадқиқот мавзуси Тошкент Давлат иқтисодиёт университетининг илмий-тадқиқот режасига киритилган ва ФМ-6 «Ўзбекистон иқтисодиётини модернизациялаш шароитида бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил, аудит ва статистика соҳалари тараққиётининг концептуал йўналишлари»нинг муҳим устувор йўналишларига мос тушади.

Тадқиқот мақсади, кимё саноати корхоналарининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда товар-моддий заҳиралар ҳисобини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш борасида таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

кимё саноати корхоналари тармоқнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, товар-моддий заҳираларни гуруҳлаш ва ҳисобни такомиллаштириш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш;

кимё саноати корхоналарида қайтарилган чиқиндилардан самарали фойдаланиш ва ҳисобини тўғри ташкил этиш борасида таклифлар бериш;

кимё саноатининг ўзига хос ишлаб чиқариш хусусиятларидан келиб чиқиб, корхона активларнинг гуруҳлаш ва ҳисобини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларни айланиш тартиби ва ҳисоб регистрлари бўйича тавсиялар бериш;

ҳаражатларни пайдо бўлиш жойлари бўйича молиявий натижаларга таъсирини ўрганиш ва уларни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти бўлиб, “O’zkiyosanoat” акциядорлик жамияти таркибига кирувчи корхоналар жумладан, “Farg’onaazot” акциядорлик жамияти, “Navoiyazot” акциядорлик жамиятининг бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботи маълумотлари ҳисобланади.

Тадқиқот предмети, кимё саноати корхоналарида товар-моддий заҳиралар ҳисобини ташкил этиш ва такомиллаштиришга таъсир этувчи омилларни ўрганишдан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот ишида гуруҳлаш, туркумлаш, таққослаш, индукция, дедукция, кузатув, статистик таҳлил, монографик кузатиш ўтказиш каби усуллардан кенг фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

қайтарилган чиқиндиларни, хом-ашё ва материалларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришни такомиллаштириш бўйича ишчи счётлар таркиби ҳамда калькуляция моддаларини гуруҳлаш услуги таклиф этилган;

фойдаланимаётган кимёвий чиқиндиларни қайта ишлаш ва уни қурилиш ашёси сифатида сотиш ҳисоби такомиллаштирилган;

корхона активлари ҳисоби бухгалтерия ҳисобининг миллий ҳамда халқаро стандартларига мос ҳолда тармоқнинг ўзига хос ишлаб чиқариш хусусиятлари асосида такомиллаштирилган;

бухгалтерия ҳужжатларини айланиши босқичлари ва уларни назорат қилишда комбинациялашган ҳисоб регистрдан фойдаланиш таклиф этилган;

хар бир ишлаб чиқариш фаолиятида молиявий натижани тўғри аниқлашда, харажатлар ҳисоби бўйича қўшимча ишчи сётлар очиш таклиф этилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари

Тадқиқот якунлари бўйича ишлаб чиқилган илмий янгиликлар асосида эришилган натижалар қуйидагилардан иборат:

“Қайтарилган чиқиндилар” сётидан ҳамда “Материалларни ҳисобга олувчи сётлар”ни “Хом-ашё” бўйича алоҳида “Материаллар” бўйича алоҳида ва “Кимёвий моддалар” бўйича алоҳида сётлардан фойдаланиш таклифлари берилган.

кимёвий чиқиндидан самарали фойдаланиш, охак чиқиндисини қайта ишлаб ва қурилиш материали сифатида корхонага кирим қилиниб бозор нархларида сотиш таклифи берилган;

хўжалик активлари ҳисобини тўғри ташкил этиш мақсадида, шу кунгача материаллар ҳисобланган “Ишлаб чиқаришда катализаторлар”ни “Асосий воситалар”га таркибига ўтказиш таклифи берилган;

корхонада ҳужжатларнинг айланиш босқичлари, маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи асосий ҳамда ёрдамчи ишлаб чиқаришда товар-моддий захиралар ҳаракатини ҳисобга олувчи комбинациялашган ҳисоб регистри ишлаб чиқилиб фойдаланишга тавсия этилган;

хар бир ишлаб чиқариш тури бўйича молиявий натижаларни тўғри аниқлаш мақсадида “Асосий ишлаб чиқариш” цехларининг алоҳида ҳисобини юритиш таклифи берилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги кимё саноатининг корхоналарининг аниқ маълумотлари ва бухгалтерия ҳисоботларига, “Ресурсларни тежаш ва таннархни камайтириш, ишлаб чиқаришдаги камайишларни таҳлил қилиш ва уни бошқариш” бўлимининг асосли маълумотларига, тармоқнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи йўриқномаларига асосланганлиги ҳамда бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларига, “O'zkiyosanoat” акциядорлик жамияти корхоналарнинг ҳисоб сиёсати ва “Farg'onaazot” акциядорлик жамияти, “Navoiyazot” акциядорлик жамиятлари мисолида ишончли манбаларига асосланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти.

Тадқиқот натижаларининг аҳамияти кимё саноати корхоналари фаолиятида кимёвий товар-моддий захираларни ишлаб чиқаришга жалб қилиш усуллари, агросаноат тизимининг самарадорлиги ва уларни бошқариш юзасидан ишлаб чиқиладиган қарорларнинг илмийлигига асос бўлади. Ишлаб чиқилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар тармоқда бухгалтерия ҳисобининг тўғри йўлга қўйилишига ёрдам беради, ҳисоб юритишнинг тезкорлигини оширади, кимёвий товар-моддий захираларни (реагентлар, катализаторлар) бухгалтерия ҳисобида аниқ ҳисоблаш, ахборот билан таъминлаш ва ҳисоб сиёсати такомиллаштириш бўйича комплекс чоратадбирларни ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади. **Тадқиқотнинг натижаларининг жорий қилиниши.** Кимё саноати

корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш бўйича ишлаб чиқилган таклифлари асосида:

“Қайтарилган чиқиндилар” счётини очиш ва бухгалтерия ҳисоб-китобларида фойдаланиш таклифлари “O’zkiyosanoat” акциядорлик жамияти таркибидаги корхоналарининг “Ҳисоб сиёсати”га ўзгартиришлар киритишга оид услубий тавсияларни ишлаб чиқишда фойдаланилган (“O’zkiyosanoat” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 22 ноябрдаги 01-5264/А-сон маълумотномаси). Ушбу таклифларни амалиётга жорий этилиши чиқиндилардан унумли фойдаланишга, технологик даражани аниқлаш имкониятига ҳамда уларни янгилаш ва таъмирдан ўтказиш кераклиги ҳам бухгалтерияда назорат қилиш имкониятини берган. Шунингдек тайёр маҳсулотнинг ҳақиқий таннархини аниқланган ҳамда ортиқча йўқотишларни 3 фоизга қисқаришига, корхона даромади 78,4 млн сўмга оширишга эришилган;

кимё саноати корхоналарида технологик мақсадларда ишлатиладиган материаллар ҳисобини такомиллаштириш, чиқиндилардан самарали фойдаланиш таклифлари “Farg’onaazot” акциядорлик жамияти фаолиятида амалиётга жорий этилган (“Farg’onaazot” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 16 ноябрдаги 43/6280-сон ва “O’zkiyosanoat” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 22 ноябрдаги 01-5264/А-сон маълумотномалари). Мазкур таклифларнинг амалиётга жорий этилиши “Farg’onaazot” акциядорлик жамиятида технологик сувларни зарарсизлан-тириш мақсадида ташлаб юбориладиган охак чиқиндиси қайта ишланган ва қурилиш материали сифатида корхонага кирим қилиниб бозор нархларида сотиш ташкил қилинган ҳамда йиллик 480 млн сўм миқдорда фойда олиш имкониятига эришилган;

кимё саноати корхоналарида бир йилдан ортиқ ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган “Материаллар ҳисоби” таркибидаги катализаторларни “Асосий воситалар” таркибига ўтказиш таклифлари “O’zkiyosanoat” акциядорлик жамияти таркибидаги корхоналар фаолиятида товар-моддий захираларни такомиллаштиришга оид услубий тавсияларни ишлаб чиқишда фойдаланилган (“O’zkiyosanoat” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 22 ноябрдаги 01-5264/А-сон маълумотномаси). Мазкур таклифларнинг амалиётга жорий этилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 октябрдаги “Ўзбекистон Республикасида кимё саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қароридан келиб чиқиб, юқори қийматда инвестиция киритишга оид талабларини бажаришга, корхонага сармоя киритиш салмоғини 30 фоизга оширишга, маҳсулотнинг таннархини пасайтиришга ва мулк солиғини шаклланишининг объективлигини таъминлаш имкониятини берган;

корхонада товар моддий захиралар ҳисобини юритишга оид ҳужжатларнинг айланиш босқичлари уларни ҳисобга олиш тартиб-қоидалари ҳамда ҳисоб регистрларининг хўжалик жараёнидан фойдаланиш тавсиялари “Farg’onaazot” акциядорлик жамиятида товар-моддий захиралар ҳисобини

такомиллаштиришда фойдаланилган (“Farg’onaazot” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 16 ноябрдаги 43/6280-сон ва “O’zkiyosanoat” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 22 ноябрдаги 01-5264/A-сон маълумотномалари). Ушбу тавсияларнинг амалиётга жорий қилиниши ҳар бир агрегатнинг иш фаолияти кўрсаткичлари, маҳсулот таннархидаги ўзгаришлар, техник-технологик жараён билан боғлиқ ҳолатлар бухгалтерияда назорат қилиш имкониятини берган. Шунингдек, хом-ашё, энергия, ёқилғи ресурсларидан унумли фойдаланишга, ортиқча харажатларни 3 фоизга камайтириш имкониятига эришилган;

“Асосий ишлаб чиқариш” счёти бўйича қўшимча счётлар очиш ва амалда қўллаш таклифлари “Farg’onaazot” акциядорлик жамиятининг ишлаб чиқариш ҳисобини такомиллаштиришда фойдаланилган (“Farg’onaazot” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 16 ноябрдаги 43/6280-сон ва “O’zkiyosanoat” акциядорлик жамиятининг 2018 йил 22 ноябрдаги 01-5264/A-сон маълумотномалари). Мазкур таклифларни амалиётга жорий этилиши ҳар бир цехнинг алоҳида молиявий натижасини аниқлашга ҳамда ҳар бир ишлаб чиқариш агрегатига алоҳида объектив баҳо бериш имкониятини берган.

Тадқиқотнинг натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 3 та халқаро ва 6 та республика илмий амалий анжуанларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқотнинг натижаларининг эълон қилиниши.

Тадқиқот мавзуси бўйича илмий ишлар жами 21 та жумладан, ОАК рўхатида киритилган журналларда 6 та, нуфузли хорижий журналларда 1 та илмий мақола, шунингдек илмий амалий конференцияларда 14 та маъруза ва тезислар чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, 3 та боб, хулоса, адабиётлар рўхати ва иловалардан иборат. Диссертация ҳажми 151 бетни ташкил қилади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

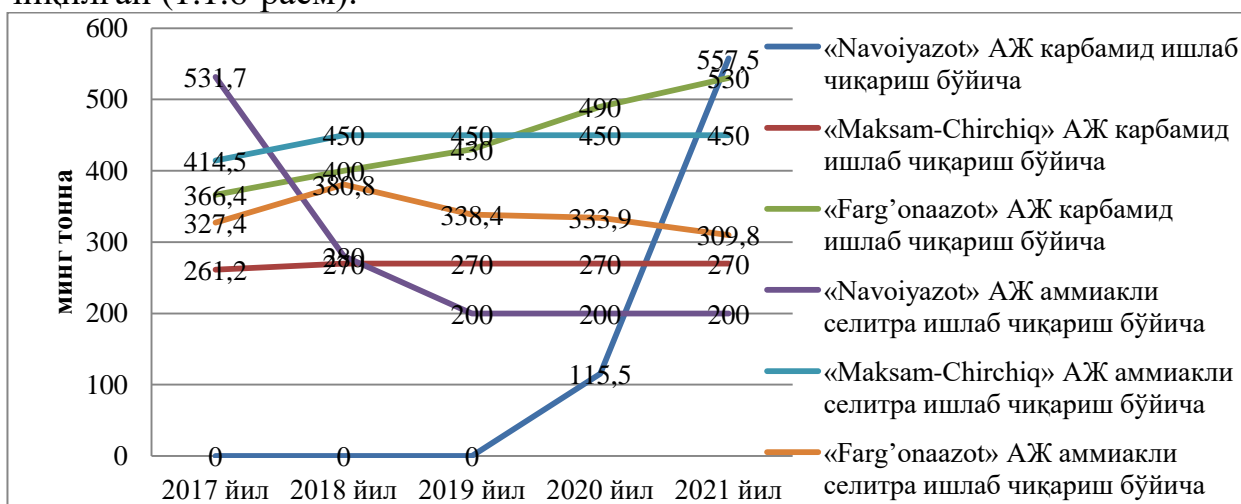
Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқотнинг долзарблиги ва зарурияти асосланган унинг мақсад ва асосий вазифалари, объекти ва предмети тавсифланган, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган. Илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилиниб, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларининг амалда қўлланилганлиги, нашир этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби **“Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини ташкил этишнинг назарий асослари”** деб номланиб, кимё саноатининг Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида тутган ўрни ва уни ривожлантириш зарурийлиги, кимё саноати корхоналарида бухгалтерия ҳисобининг ҳозирги ҳолати ва уни ташкил

этишга таъсир этувчи омиллари, кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралари ҳисобини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятлари акс эттирилган.

“O’zkiyosanoat” корхоналарида 2018 йилда 4,9 трлн. сўмлик товар маҳсулот ишлаб чиқарилиб, ўсиш суръати 106,1 фоизни ташкил қилди. Соф ҳолда 1294,04 минг тонна минерал ўғитлар, шу жумладан 980,5 минг тонна азотли, 184,0 минг тонна фосфорли ва 129,54 минг тонна калийли ўғитлар ишлаб чиқарилди⁷.

Шунингдек, Ўзбекистон республикаси Президентининг 2017 йил 23 августдаги ПҚ-3236-сонли “Кимё саноати ривожланишининг 2017-2021 йилларга мўлжалланган Дастури тўғрисида” ги қарорида, 2017-2021 йилларда Ўзбекистоннинг йирик кимёвий корхоналарининг карбамид ва аммиакли селитра ишлаб чиқариш бўйича башорат параметрлари ишлаб чиқилган (1.1.6-расм).

1.1.6-расм. 2017-2021 йилларда Ўзбекистоннинг йирик кимёвий корхоналарининг карбамид ва аммиакли селитра ишлаб чиқариш бўйича башорат параметрлари⁸.

Ушбу башорат параметрлари таҳлил қилинганда карбамид ишлаб чиқариш “Farg’onaazot” АЖ йиллар давомида аста-секин ўсиб бориш тартибида ишлаб чиқариш режалаштирилган. Башорат параметрлари бўйича 2017 йилда 366,4 минг тоннадан 2021 йилда 530 минг тонна маҳсулот ишлаб чиқариш режалаштирилган, “Navoiyazot” АЖ 2020 йилда 115,5 тонна ва 2021 йилда эса 557,5 минг тонна ишлаб чиқариш режалаштирилган. Бундай кескин ўзгариш кутилишига сабаб “Navoiyazot” АЖда 2020 йил сентябрда қуввати йилига 660 минг тонна аммиак ва 577 минг тонна карбамид ишлаб чиқарувчи 985,7 млн. АҚШ долл. миқдорида жумладан 577,0 млн долл. JBIC (Япония) банки кредити ҳисобига технологик ускуналарни харид қилиш ва ишга туширилиши лойиҳалаштирилаётганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Ҳозирги кунда “Farg’onaazot” акциядорлик жамиятида товар-моддий захираларни тежамли сарфланишини назорат қилиш “Ресурсларни тежаш ва

⁷ “O’zkiyosanoat” АЖ // pda.uzkiyosanoat.uz маълумотларидан фойдаланилди.

⁸ ПҚ-3236-сонли қароридаги №2 иловадан олинди ва муаллиф томонидан қайта ишланди.

таннархни камайтириш, ишлаб чиқаришдаги камайишларни таҳлил қилиш ва уни бошқариш” бўлими томонидан амалга оширилиб келинади. Бўлим ҳар бир маҳсулот (хизмат) ва бажариладиган ишлар бирлигига сарфланадиган меъёрлар ва улар асосида белгиланадиган лимитларни ҳисобини олади.

Кимё саноатининг ишлаб чиқариш жараёнида асосий хом-ашё омборсиз тизимга асосланган. Яъний корхонанинг маҳсулоти ҳисобланган азот минерал ўғитининг асосий хом-ашёси табиий газ, мол етказиб берувчилардан ўтказувчи мосламалар (турубалар) орқали тўғридан-тўғри асосий ишлаб чиқариш цехига юборилади. Бу жараённинг бухгалтерия ҳисобини ташкил этишда аналитик ҳисобдан фойдаланишга ҳожат қолмайди.

Тадқиқотлардан маълум бўлдики, кимё саноати корхоналарида тугалланмаган ишлаб чиқариш деярли бўлмайди. Ушбу қарашларга Профессор С.Б.Қодирхонов асарларида ҳам қисман эътибор қаратилган. У саноат корхоналарини икки гуруҳга, хом-ашё тайёрлаш ва қайта ишлаш саноатига бўлиш мумкинлиги такидлаб ўтган. Қайта ишлаш саноатининг ўзи ҳам технологик асосларига қараб икки гуруҳга бўлиниши, унинг биринчи гуруҳига кимё саноатининг барча тармоқларини киритиш кераклиги, чунки бу тармоқ узликсиз ишлаб чиқариш жараён билан тавсифланишига баён қилинган⁹. Ушбу омилларни ҳисобга олган ҳолда юқоридаги фикрларимизга қўшимча сифатида кимё саноати корхоналарида маҳсулотлар яратишда ҳар бир жараёнида сарфланаётган ва ҳосил бўлаётган товар-моддий захира-ларнинг ҳисобини такомиллаштириш зарурати пайдо бўлади. Такидлаб ўтиш керакки кимё саноати корхоналари ишлаб чиқариш агрегатларининг кўпчилигига хом-ашёни деярли ўзи тайёрлаб беради.

Бухгалтерия ҳисоби ҳар бир корхонанинг хўжалик фаолиятини тўлиқ ёритиб беради. Юқоридаги қоидаларги риоя қилган ҳолда кимё саноати бухгалтерия ҳисоби ҳам ўз олдида бир қанча вазифаларни қўяди. Профессор Р.О.Холбеков ўз илмий ишланмаларида бухгалтерия ҳисоби олдида 3 та асосий вазифа борлиги тўғрисида баён қилган. Р.О.Холбековнинг такидлашича, “Бухгалтерия ҳисоби, корхона бошқарувини маблағлар ва унинг ташкил топиш манбалари тўғрисидаги маълумотлар билан таъминлаш, корхона мулкани муҳофаза қилиш, корхона хўжалик ҳисобини жорий этиб, уни мустаҳкамлаш ва иқтисодий тежамкорликни жорий этиш ҳамда такомиллаштириб бориш”¹⁰ кераклиги ҳақида ёзган.

“Товар-моддий захиралар – кейинчалик сотиш мақсадида нормал фаолият юритиш жараёнида тутиб туриладиган ва ишлаб чиқариш жараёнида мавжуд бўлган, шунингдек маҳсулот ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ёхуд маъмурий ва ижтимоий-маданий вазифаларни амалга ошириш учун фойдаланиладиган моддий активлар”¹¹ деб таъриф берилган

⁹ Қодирхонов С.Б. Саноат корхоналарида бухгалтерия ҳисоби. — Тошкент: “Ўзбекистон”, 1993. – 14-18 б.

¹⁰ Холбеков Р.О. Бухгалтерия ҳисоби назарияси. Дарслик. – Т.: Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. – 24-25 б.

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг Бухгалтерия Ҳисоби Миллий стандартлари ЎЗБАМА нашриёт-ахборот маркази, - Т.: 2007 . й – 198 б.

Бизнинг фикримизча товар-моддий захираларни куйидагича таърифлаш мақсадга мувофиқ. Товар-моддий захиралар бу – “Ишлаб чиқариш корхоналарининг айланма маблағларнинг таркибидаги моддий активлар, яъний корхоналарнинг айнан бир маҳсулот турларини яратиш хусусиятларидан келиб чиқиб, хом-ашёлар, ярим тайёр маҳсулотлар, кимё саноати корхоналаридаги реагентлар, тайёр маҳсулотлар, сотиш учун мўлжалланган товарлар, тугулланмаган ишлаб чиқариш ҳамда қайта ишлашга мўлжалланган кимёвий чиқиндилардан иборат”.

Диссертациянинг иккинчи боби “**Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини ташкил этилиши амалиёти**” деб номланиб, товар-моддий захираларни туркумланишининг ўзига хос хусусиятлари, товар-моддий захиралар ҳаракати ҳисобини ташкил қилиниши, товар-моддий захираларни сақлаш ва сотиш ҳисоблари тўғрисида баён этилаган.

Кимё саноат корхоналарини товар-моддий захираларини ҳисобга олиш ва туркумлашнинг ўзига хос хусусиятлари келиб чиқиб, ишлаб чиқариш жараёни натижаларида олинган чиқиндилар қийматини алоҳида калькуляция моддаларда (“Қайтарилган чиқиндилар”) киритишни назарда тутиш керак.

Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захираларни тармоқ хусусиятларидан келиб чиқиб, материалларни ўзига хос тартиб асосида гуруҳлаш мақсадга мувофиқдир. Юқоридагилардан келиб чиқиб материалларни гуруҳлашни куйидаги тартибини тавсия қиламиз (1-жадвал).

1-жадвал

Кимё саноати корхоналарида материалларнинг гуруҳлари¹².

Амалда назарий жиҳатдан материалларнинг гуруҳланиши	Муаллиф таклифлари
Хом-ашё ва материаллар	Хом-ашё
—	Материаллар
Сотиб олинган ярим тайёр маҳсулотлар ва бутловчи буюмлар	Сотиб олинган ярим тайёр маҳсулотлар ва бутловчи буюмлар
Ёқилғи	Ёқилғи
Эҳтиёт қисмлар	Эҳтиёт қисмлар
—	Кимёвий моддалар
Қурилиш материаллари	Қурилиш материаллари
Идиш ва идиш материаллари	Идиш ва идиш материаллари.
Четга қайта ишлаш учун берилган материаллар	Четга қайта ишлаш учун берилган материаллар
Инвентар хўжалик жиҳозлари	Инвентар хўжалик жиҳозлари
Бошқа материаллар	Бошқа материаллар

Кимё саноати корхоналарининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, материалларнинг гуруҳланиши ҳам юқорида кўриб ўтганимиздек бошқа тармоқлардан фарқ қилади. Биз томондан таклиф этилган материалларнинг гуруҳланиши таркиби бевосита харажатларни калькуляция моддалари бўйича гуруҳлашга ҳам таъсир этади. Биз харажатларни

¹² Муаллиф ишланмаси.

калькуляция моддаларини умумий тартибга нисбатан бошқа таркиб бўйича гуруҳлашимиздан мақсад, тармоқнинг ўзига хос хусусиятларини ифодалаган ҳолда ҳар бир харажат тури бўйича таркибини тўғри аниқлаштириб олишдир. Масалан, кўп ҳолларда хом-ашё ва материаллар битта калькуляция моддаси сифатида кўрсатилади. Лекин, биз хом-ашё билан материалларни ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, алоҳида-алоҳида калькуляция моддаси сифатида кўрсатишни таклиф этдик (2-жадвал).

2-жадвал

Ишлаб чиқариш харажатлари калькуляция моддалари бўйича гуруҳланиши¹³.

Амалдаги калькуляция моддалари	кимё саноати корхоналарида таклиф этилаётган калькуляция моддалари
1. Хом-ашё ва материаллар.	1. Хом-ашё.
—	2. Материаллар.
2. Технологик мақсадларга мўлжалланган ёқилғи ва энергия	3. Технологик мақсадларга мўлжалланган ёқилғи ва энергия.
—	4. Кимёвий моддалар (реагентлар).
3. Қайтарилган чиқиндилар (чегириб қолинади).	5. Қайтарилган чиқиндилар (чегириб қолинади).
4. Ишлаб чиқаришдаги ишчиларнинг асосий иш ҳақлари.	6. Ишлаб чиқаришдаги ишчиларнинг асосий иш ҳақлари.
5. Ишлаб чиқаришдаги ишчиларнинг кў-шимча иш ҳақлари.	7. Ишлаб чиқаришдаги ишчиларнинг кў-шимча иш ҳақлари.
6. Ижтимоий суғурта ва бошқа мажбурий тўловларга ажратмалар.	8. Ижтимоий суғурта ва бошқа мажбурий тўловларга ажратмалар.
7. Ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва ўзлаш-тириш харажатлари.	9. Ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва ўзлаш-тириш харажатлари.
8. Асбоб-ускуналарни сақлаш ва улардан фойдаланиш харажатлари.	10. Асбоб-ускуналарни сақлаш ва улардан фойдаланиш харажатлари.
9. Умумишлаб чиқариш харажатлари.	11. Умумишлаб чиқариш харажатлари.
10. Яроксиз маҳсулотлардан йўқотишлар (фақат ҳисобот бўйича).	—
11. Бошқа ишлаб чиқариш харажатлари.	12. Бошқа ишлаб чиқариш харажатлари.

Бизнинг фикримизча юқоридаги жадваллардан келиб чиқиб кимё саноати корхоналари бухгалтерия ҳисобида товар-моддий захиралар ҳисобини юритишда олдинги товар-моддий захираларни гуруҳлаш бўйича биз берган таклифдан келиб чиқиб амалдаги ишчи счётлар тизимига

¹³ Муаллиф ишланмаси.

қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқ деб биламиз. Жумладан, 1000 – “Материалларни ҳисобга олувчи счётилар”ни “Хом-ашё” бўйича алоҳида, “Материаллар” бўйича алоҳида, “Кимёвий моддалар” бўйича алоҳида счётидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Яъни, 1010 – “Хом-ашё” ва 1011– “Материаллар”, 1012– “Кимёвий моддалар” счёти.

Кимё саноати корхоналари ишлаб чиқаришдан жуда кўп фойдаланиш мумкин бўлган чиқиндилар олинади. Лекин, ҳозирда уларнинг аниқ ҳисоби йўқлиги туфайли эътибордан четда қолмоқда. Ушбу муаммони ҳал қилиш мақсадда 1410 – “Қайтарилган чиқиндилар” счётини таклиф қилмоқчимиз. Берилган таклиф орқали, биринчидан чиқиндилардан қай даражада фойдаланишни назорат қилиш мумкин бўлса, иккинчидан, корхоналарнинг технологик даражасини аниқлаш имконияти пайдо бўлади. Яъни, ишлаб чиқариш жараёнини ўзида цехлардаги чиқинди ҳисобга олинади. Учинчидан, тайёр маҳсулотнинг ҳақиқий таннархини аниқлаш имкони пайдо бўлади.

“Farg’onaazot” акциядорлик жамиятида №160 цехда (Нейтрализацияланган ва тозаланган саноат сувлари) бир ойда 100 тоннага яқин охак, ёрдамчи материал сифатида сувни тузсизлантириш мақсадида ишлатилади. Лекин, охак чиқиндисидан самарали фойдаланилмайди. Яъни, махсус хандакларга ташлаб юборилади. Кузатувлар натижасида бу чиқиндидан қурилиш материаллари сифатида фойдаланиш мумкинлиги аниқланган.

Бизнинг фикримизча чиқиндилардан фойдаланиш натижасида кўйидаги кўрсаткичларга эришиш мумкин:

– охак чиқиндисидан қурилишда пардозлаш сифатида фойдаланиш мумкин (оқлаш, шпатлёвкага қўшиш);

– охак чиқиндисини сотиш туфайли иқтисодий самарадорликка эришилади (сўндирилган охакни бозор нархи бир кг учун 400 сўм бўлса ва 100 тонна охак чиқиндиси олинса, бир ойда корхона 40 млн сўм қўшимча фойда қўриши мумкин (100х400=40 млн). Бу йиллик фойда миқдорини 480 млн сўмга оширишига олиб келади).

Кимё саноати корхоналарининг хусусияти уларда товар-моддий захираларнинг айланиши ва сақланиши тезкорликни талаб қилади. Бундай хусусиятдан келиб чиқиб биз ҳам товар-моддий захиралар ҳаракатини бухгалтерия ҳисобида назорат қилувчи ҳужжатларни тезкор айланиши бўйича тавсиялар бердик (3-жадвал).

3-жадвал

Корхонада товар моддий захираларга оид ҳужжатларнинг айланиш босқичлари¹⁴

1-босқич

Ҳужжатни тузиш босқичи				
нусха миқдори	ёзиш учун жавобгар	Расмийлаштириш учун жавобгар	Ижро этиш учун жавобгар	бажариш муддати
2	Цех	моддий- техника	Омбор	Ҳар куни

¹⁴ Муаллиф ишланмаси.

	бошлиғи	таъминот бўлими, бухгалтерия	мудири	(соат 16 ⁰⁰ гача)
--	---------	---------------------------------	--------	-------------------------------

2-босқич

Хужжатни текшириш босқичи			
текшириш учун жавобгар	кимга тақдим этиш тартиби	тақдим этиш тартиби	тақдим этиш муддати
Бухгалтериянинг маъсул ходими	1- нусхаси цех бошлиғига 2 –нусхаси омбор мудирига	Ҳисобот тузиш, рўйхатдан ўтказиш	ҳар куни (соат 16 ⁰⁰ гача)

3-босқич

Хужжатни расмийлаштириш босқичи		Архивга топшириш	
Ижро этиш тартиби	Ижро этиш муддати	Ким ижро қилади	Хужжатни тақдим қилиш муддати
Бухгалтерия ходими томонидан бухгалтерия ёзувларда акс этирилади ва маълумотлар С-1 дастурига жойлаштирилади.	Ҳар куни	Бухгалтериянинг маъсул ходими	3 ойлик давр якунида

Диссертациянинг учинчи боби **“Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралари ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари”** деб номланиб, кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралари ҳисобини такомиллаштиришнинг услубий асослари, кимё саноати корхоналарида ишлаб чиқарилган маҳсулот таннархини аниқлаш ва унинг ҳисобини такомиллаштириш, товар-моддий захиралар ҳисобини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш тўғрисида баён этилган.

Кимё саноати корхоналарида катализаторлар ёрдамчи материаллар сифатида тан олинади ва ҳисоби 1012 – сметида юритилади. Лекин, катализаторларнинг хусусияти ва ишлаб чиқаришда қатнашиши материаллардан кўра кўпроқ асосий воситаларга яқин туради. Чунки, катализаторлар кимё саноати корхоналарда бир йилдан ортиқ хизмат қилади ва қиймати энг кам иш ҳақининг эллик баробаридан юқори. Профессор И.Н.Исмановнинг таъкидлашича, корхонанинг хусусиятидан келиб чиқиб катализаторларни асосий воситаларга ўтказиш орқали мулк солиғининг объективлигини таъминлаш мумкинлигини айтиб ўтган. Бизнинг фикримизча, ушбу таклифнинг амалиётга жорий этилиши таннархнинг пасайтириш учун ҳам асосий омил бўлади. Шу сабабдан биз катализаторларни материаллар таркибидан олиб, асосий воситалар таркибига ўтказишни ҳамда уни 0190 – “Катализаторлар” сметида ҳамда эскиришини 0290 – “Катализаторларнинг эскириши” сметида ҳисобга олишни таклиф қиламиз. Шунингдек, катализаторнинг турлари бўйича қўшимча счетлардан ҳам фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Қуйидаги жадвалда 0190 – “Катализаторлар” ва 0290 – “Катализаторларнинг эскириши” счетлари бўйича қўшимча счетлар таркиби тавсия этилган (4

жадвал).

4-жадвал

Товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш бўйича таклиф этилаётган қўшимча счётлар тизими¹⁵

Счётлар	Счётлар номи
0191	Алюмокобальт-молибден АКМ-1 маркали катализатор
0192	Рухли ГИАП -10 маркали катализатор
0193	I – даражали ГИАП – 16 маркали никел катализатор
0194	II – даражали метан конверция қилиш учун ГИАП – 8 маркали никел катализатор
0195	II – даражали метан конверция катализатори ГИАП-14 маркали иссиқликка чидамли алюмохром катализатор
0196	Темир хромли, ўрта иссиқлик конверцияси учун I -даражали СТК-1-7 маркали катализатор
0197	II даражали НТК -4У маркали паст харорат учун углерод-окисиди катализатори
0198	II даражали (ПКЯ КСО – С)маркали катализатори
0199	Метанат учун НКМ -1 маркали никел-алюминий катализатори
Катализаторларнинг эскиришини ҳисобга олиш бўйича қуйидаги счётлар таклиф этилади	
0291	Алюмокобальт-молибден АКМ-1 маркали катализаторининг эскириши
0292	Рухли ГИАП -10 маркали катализаторининг эскириши
0293	I – даражали ГИАП – 16 маркали никел катализаторининг эскириши
0294	“II – даражали метан конверция қилиш учун ГИАП – 8 маркали никел катализаторининг эскириши” счёти;
0295	“II – даражали метан конверция катализатори ГИАП-14 маркали иссиқликка чидамли алюмохром катализаторининг эскириши” счёти;
0296	Темир хромли, ўрта иссиқлик конверцияси учун I -даражали СТК-1-7 маркали катализаторининг эскириши
0297	II даражали НТК -4У маркали паст харорат учун углерод-окисиди катализаторининг эскириши
0298	II даражали (ПКЯ КСО – С) маркали катализаторининг эскириши
0299	Метанат учун НКМ -1 маркали никел-алюминий катализаторининг эскириши

Маҳсулотни асосий ва ёрдамчи материаллар турларга қараб меъёрлар бўйича амалга оширилади. Технологик ускуналарнинг ишлаш жараёнини назорат қилиш камчиликларни аниқлаш ва иш услубини такомиллаштириш мақсадида бир ойда цехларидан ишлаб чиқаришга сарфланган хом-ашёларни меъёрий миқдори ва меъёрдан оғишлар тўғрисидаги маълумотлар жадвал

¹⁵ Муаллиф таклифлари асосида ишлаб чиқилган.

шаклида бухгалтерия бўлимига тақдим қилишини ташкил этиш зарур. Ҳафталик ва ойнинг охирида асбоб-ускуналар ҳисобини текшириш ва назорат қилиш учун хом-ашёларнинг меъёри бўйича сарфланиши, ишлаб чиқариш бўлими ва ишлаб чиқариш харажатларини ҳисоблаш билан боғлиқ жараёнларнинг янгиланган жадвали тузилди (5-жадвал).

5-жадвал

“Farg’onaazot” акциядорлик жамияти “АММИАК -3” цехида хом-ашёларнинг меъёри бўйича сарфланиши ҳисоби¹⁶

Ҳаражатлар манбаси	Ўлчов бирлиги	2018 йил сентябр ойига режа бўйича ишлаб чиқариш: 111700 т Шу жумладан товар қисми: 30775 т				2018 йил 1- октябр ҳолатига ҳақиқатда ишлаб чиқариш: 126173 т Шу жумладан товар қисми: 24295,1 т					
		Таннарх бирлиги			Товар таннархи		Таннарх бирлиги			Товар таннархи	
		миқдор	нарх	сумма	миқдор	сумма	миқдор	нарх	сумма	миқдор	сумма
Хом-ашё ва асосий материаллар табиий газ ва калкуляция манбалари бўйича бошқалар	Т.м ³	0,97	224560	217823,2	30775	6703508980	0,97122	224560	218063,8	24295,1	5297883680

Цех бошлиғи _____ фамилияси, исми

Товар-моддий заҳиралардан фойдаланиш самарадорлигини таҳлил қилишда уларни ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлашдан бошланади. Ю.И.Сигидов ўз илмий ишланмаларида товар-моддий заҳираларни “материаллар ва ишлаб чиқариш заҳиралари” деб номлаган ва материал ресурслардан фойдаланиш самарадор аниқлаш формулаларни тавсия қилган¹⁷. Биз кимё саноати корхоналари хусусиятларидан келиб чиқиб, самарадорликни ифодаловчи кўрсаткичларни қуйидагича белгиладик:

- хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қайтими;
- хом-ашё, материал, кимёвий моддалар сифими;
- хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қайтимининг хусусий кўрсаткичлари;
- хом-ашё, материал, кимёвий моддалар сифимининг хусусий кўрсаткичлари.

Хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қайтими (ТМЗҚ) ишлаб

¹⁶ Ишлаб чиқариш цехларни назорат қилиш учун муаллиф ишланмаси.

¹⁷ Ю.С.Сигидов. Бухгалтерский учет и анализ. М.: ИНФРА-М», 2014.— 152-155 с.

чиқарилган маҳсулотлар қийматини шу маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун сарфланган хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қийматига бўлиш орқали аниқланиб, у сарф қилинган бир сўмлик хом-ашё, материал, кимёвий моддалар ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмини билдиради ва у қуйидаги формула билан аниқланади:

$$TM3Q = MX / STM3 \quad (1)$$

бу ерда, MX -ишлаб чиқарилган маҳсулот қиймати; $STM3$ -сарф қилинган хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қиймати.

Хом-ашё, материал, кимёвий моддалар сифими ($TM3S$) маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарфланган хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қийматини ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ҳажмига бўлиш орқали топилиб, у бир сўмлик маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарф қилинган хом-ашё, материал, кимёвий моддалар миқдорини билдиради ва қуйидаги формула орқали аниқланади:

$$TM3S = STM3 / MX \quad (2)$$

бу ерда, $STM3$ -сарф қилинган хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қиймати;

MX -ишлаб чиқарилган маҳсулот қиймати.

Хом-ашё, материал, кимёвий моддалардан фойдаланиш самарадорлигига таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилишда омилли таҳлил қилиш усулларида занжирли боғланиш усули энг мақбули ҳисобланиб, бу боғланишларни қуйидагича таснифлаш мумкин.

Хом-ашё, материал, кимёвий моддалар қайтими ($TM3Q$)ни омилли таҳлил қилиш учун қуйидаги формулаларни келтириб чиқарамиз:

$$\Delta TM3Q = TM3Q_1 - TM3Q_0 = \Delta TM3Q_{MX} + \Delta TM3Q_{STM3} \quad (3)$$

Бу формуладан қуйидагиларни аниқлаймиз

$$\Delta TM3Q_{MX} = \frac{MX_1}{STM3_0} - \frac{MX_0}{STM3_0} \quad (4)$$

$$\Delta TM3Q_{MX} = \frac{MX_1}{STM3_1} - \frac{MX_1}{STM3_0} \quad (5)$$

Хом-ашё, материал, кимёвий моддалар сифимини ($TM3S$) ни омилли таҳлил қилиш учун қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta TM3S = TM3S_1 - TM3S_0 = \Delta TM3S_{STM3} + \Delta TM3S_{MX} \quad (6)$$

Бу формуладан қуйидагиларни аниқлаймиз

$$\Delta TM3S_{MX} = \frac{STM3_1}{MX_0} - \frac{STM3_0}{MX_0} \quad (7)$$

$$\Delta TM3S_{MX} = \frac{STM3_1}{MX_1} - \frac{STM3_1}{MX_0} \quad (8)$$

Бу ерда MX_1 – ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ҳақиқатдаги ҳажми, MX_0 – маҳсулотнинг режадаги ишлаб чиқариш ҳажми, $STM3_1$ – сарф қилинган хом-ашё, материал, кимёвий моддаларнинг ҳақиқатдаги ҳажми, $STM3_0$ – сарф қилинадиган хом-ашё, материал, кимёвий моддаларнинг меъёрда белгиланган ҳажми. Берилган формуллар ёрдамида биз ишлаб чиқаришга сарфланаётган хом-ашё, материаллар, кимёвий моддалар ва олинган маҳсулотларнинг самарадорлигини аниқлаш имкониятига эришамиз.

Бизга маълумки тадқиқот қилинаётган объект “Farg’onaazot” акционерлик жамиятида асосий ишлаб чиқариш цехлари 16 та бўлиб,

махсулот ишлаб чиқариш чиқариш турлари ва хусусияти бўйича 11 та цех деб олиш мумкин. Кимё саноати ишлаб чиқариши хусусиятларидан келиб чиқиб ҳамда “Товар-моддий захиралар” деб номланган 2-сонли “Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти” қоидалари асосида, “Farg’onaazot” акционерлик жамияти товар-моддий захиралари ҳисобини ўрганиш ва тадқиқот натижалари бўйича цехларда ишлаб чиқарилаётган ҳар бир махсулотнинг ҳисоби ва таннархини аниқлаш мақсадида, қуйидаги комбинациялашган ҳисоб регистрини юритишини тавсия қиламиз (6-жадвал).

6-жадвал.

“Farg’onaazot” АЖ корхонасининг асосий ишлаб чиқариш цехларида товар-моддий захираларнинг ҳаракати ҳисоби¹⁸

Асосий цех (счета 2010)	Хом-ашёлари номи	Ишлаб чиқарган махсулотлари	Тайёр махсулот	Қайси цех учун материал бўлади.
Х А (Хавони ажратиш) 011-цех (Атмосфера ҳавосини азот ва кислородга ажратиш)	Табиий ҳаво	Суюқ азот кислород газ ҳолатда ва суюқ ҳолатда	Кислород-нинг бир қисми технологик мақсадлар учун	Барча цехлар учун ишлаб чиқарилган махсулот материал сифатида фойдаланилади
ХМД (Хлорат магнийевый дефолиант), Супер ХМД, УзДЕФ, Полидеф 062, 064-цех	Тузлар натрий хлор, магний хлор	ХМД (Хлорат магнийевый дефолиант), Супер ХМД, УзДЕФ, Полидеф	Товар сифатида сифатида қишлоқ хўжалиги учун сотилади	
СЭЦ (мураккаб эфир олиш Цехи), ДАЦ (Диацетат-целлюлозлари) + АХКО (Аммиачно-холодильник 081-цех	Целлюлоза, сирка кислотаси	СЭЦ (мураккаб эфир олиш Цехи), ДАЦ (Диацетат-целлюлозлари)+АХКО (Аммиачно-холодильник	Материал, товар эмас.	962 цехга асосий хом-ашё сифатида ишлатилади
Аммиак-3 (БАМ), ТГТБ (Технологик газни тайёрлаш бўлими) КНС, ТУ и КНС 09,04,07-цехлари	Табиий газ, атмосфера ҳавоси ва азот	Суюқ аммиак, газ ҳолидаги аммиак бази ҳолатларда технологик мақсадлар учун буғ(ТЭЦда етарлича таминланмаган ҳолларда)	материал ҳисобланади	091 (910)-цех 950-цехига 960-цехига Материал хом-ашё ҳисобланади

Таклиф қилинаётган ҳисоб регистри кимё саноати корхоналари бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақларида ўзларининг иқтисодий мазмунига кўра ажратилган ҳолда бир вақтда акс этирилади ҳамда бухгалтерия

¹⁸ Тадқиқод натижасида муаллиф томонидан тузилди.

ҳисобида товар-моддий захираларини ҳисобини такомиллашувига хизмат қилади.

Тақидлаб ўтганимиздек кимё саноати корхоналарида товар-моддий захираларни ҳисоблаш ва туркумларга ажратиш ўта мураккаб жараён ҳисобланади. Кимё саноати корхоналарида ҳисоб китобларга аниқлик киритиш, товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш талаб этилади. Ўрганишлар натижасида қуйидаги таклифларни киритиш мақсадга мувофиқ. Ҳар бир цех бўйича алоҳида молиявий натижани ўрганиш ва ҳисобга олиш мақсадида цехларнинг ишлаб чиқариш фаолияти бўйича алоҳида қуйидаги қўшимча счётлар очиш мақсадга мувофиқдир:

2011– “Ҳавони ажратиш цехи” счёти, 2012 – “Хлорат магний дефолиант цехи” счёти, 2013 – “Диацетат целлюлозлари цехи” счёти, 2014 – “Сирка кислоталар регенирацияси ва сирка ангидриди цехи” счёти, 2015 – “Аммиак цехи” счёти, 2016 – “Карбамид (Мочевина)” счёти, 2017– “Раствор карбамид қоришмаси цехи” счёти, 2018– “Полиэтилен қопларини чиқариш цехи” счёти, 2019 – “Азот кислота цехи” счёти, 2020 – “Ацетат ип чиқариш цехи” счёти, 2021 – “Суюқ аммиак омбори” счёти.

Юқоридаги корхона ҳисоб сиёсатида киритилган таклифлар орқали ҳар бир ишлаб чиқариш жараёнида товар моддий захираларининг ҳисоби, мақсадли айланиш ҳолатига аниқ баҳо бериш ва ҳар бир цехнинг алоҳида молиявий ҳолатини ҳисобга олиш имконини берди.

ХУЛОСА

Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш масалалари бўйича қуйидаги умумий хулосалар қилинди:

1. Кимё саноатининг ишлаб чиқариш жараёнида асосий хом-ашёнинг ишлаб чиқаришга сарфланиши омборсиз тизимга асосланганлиги бухгалтерия ҳисобини ташкил этишда аналитик ҳисобдан фойдаланишга ҳожат қолмайди. Товар-моддий захираларга тармоқнинг ўз хусусиятларидан келиб чиқиб, алоҳида таърифлар бериш керак.

2. Кимё саноати бошқа тармоқ корхоналари ишлаб чиқаришидан фарқли равишда, ўта аниқ меъёрларга риоя қилиш асосида ишлаб чиқаришни ташкил этишни талаб этади. Ишлаб чиқариш жараёнидан олинган маҳсулот ҳажми, белгиланган (лойиҳа бўйича талаб меъёрларига қатъий амал қилиниши шарт) ҳажмдаги материаллар, катализатор, хом-ашёлар сарфига боғлиқ. Керакли даражадаги ҳажм, энергия ва иссиқлик даражасининг берилмаслиги маҳсулотни умуман олинмаслиги мумкинлигини билдиради. Тармоқ хусусиятларидан келиб чиқиб, “Материалларни ҳисобга олувчи счётлар” таркибий тузилиши ва калькуляция моддалари бўйича гуруҳланди. 1010–“Хом-ашё” ва 1011 – “Материаллар”, 1012–“Кимёвий моддалар” счётига киритиш натижасида корхонада товар-моддий захираларни ҳисобга олишнинг аниқлигини оширилди.

3. “Farg’onaazot” акциядорлик жамиятида чиқинди сувларни зарарсизлантириш учун бир ойда 100 тоннага яқин оҳакдан фойдаланилади

ва оҳақ чиқинди сифатида чиқариб ташланади ҳамда бу чиқинди учун экология солиғи тўланади. Таклифлар натижасида акциядорлик жамиятида чиқиндиларни қайта ишлашга эришилиб, оҳақ қурилиш материали сифатида харидорларга сотиш ва уларни бухгалтерия ҳисобида ҳисобга олишда 1410 – “Қайтарилган чиқиндилар” счётидан фойдаланиш жорий этилиб. Натижада корхонада бир йилда 480 млн сўм фойда олишга эришилган. Шунингдек, бу тадбирлар натижасида солиқ юқини камайиши ҳам асослаб берилди.

4. Кимё саноати бошқа тармоқ корхоналари ишлаб чиқаришидан фарқли равишда, ўта аниқ меъёрлар асосида ишлаб чиқаришни талаб этади. Ишлаб чиқариш жараёнидан олинган маҳсулот ҳажми, белгиланган (лойиҳа бўйича талаб меъёрларига қатъий амал қилиши шарт) ҳажмдаги материаллар, катализатор, хом-ашёлар сарфига боғлиқ. Керакли даражадаги ҳажм, энергия ва иссиқлик даражасининг берилмаслиги маҳсулотни умуман олинмаслиги мумкинлигини билдиради. Ҳаттоки қайтарилиш реакцияси бўлиб маҳсулот яна хом-ашёга айланиши юз беради. Бу эса ўз-ўзидан ортиқча харажатларнинг пайдо бўлишига олиб келади.

5. Кимё саноатида бошқа корхоналардан фарқли ўлароқ товар-моддий захираларни сақлаш ва сарфланиши анча эҳтиёткорликни талаб этади. Чунки кимёвий моддаларни сақлашнинг ўзига хос тартиб қодалари мавжуд. Кимёвий моддаларда реагентлар ўз хусусиятига бўлиб, таркибига кўра фарқланади. Кимёвий реагентларнинг аксарияти захарли, тез алангаланадиган, баъзилари портлаш хусусиятига эга. Шунинг учун уларни омборларда сақлашда ҳар бирининг хусусиятига қараб алоҳида идишлардан фойдаланиш керак.

6. БҲМСнинг 4-сонли “Товар моддий захиралар” ва 5-сонли “Асосий воситалар” стандартлари ҳамда МҲМСнинг 2-сонли товар-моддий захиралар, 16-сонли “Асосий воситалар” стандартларига мос ҳолда ва тармоқнинг ўзига хос ишлаб чиқариш хусусиятларидан келиб чиқиб корхона активлари ҳисобини такомиллаштириш бўйича таклифлари ишлаб чиқилди. Хўжалик активлари ҳисобини тўғри ташкил этиш мақсадида, шу кунгача материаллар ҳисобланган ва 1012 – “Ишлаб чиқаришда катализаторлар” счётида ҳисобга олинган маблағларни асосий воситаларга таркибига ўтказиш ва 0190 – “Катализаторлар”, 0290 – “Катализаторларнинг эскириши” счётида ҳисобга олиш тавсия этилди. Шунингдек, таклиф асосида ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг таннархини пасайиши асослаб берилди.

7. Корхона бухгалтериясида ҳар бир ишлаб чиқариш жараёни, маҳсулот таннархидаги ўзгаришлар уларнинг содир бўлиш ҳолатлари, ҳаттоки техник-технологик жараён билан боғлиқ ҳодисаларни бухгалтерияда назорат қилиш имкони бор. Бунинг натижасида ортиқча харажатлардан (чиқиндиларни чиқиш фоизларини камайтиришга, хом-ашё, энергия, ёқилғи ресурсларидан унумли фойдаланиш) халос бўлишга эришилади.

8. Корхонада ҳужжатларнинг айланиши босқичи, тартиби ишлаб чиқилиб амалиётга жорий қилиниши натижасида, ҳар бир қурилманинг ҳафталик ва ойлик иш фаолияти натижалари, ҳар бир ишлаб чиқариш

жараёни, маҳсулот таннархидаги ўзгаришлар уларнинг содир бўлиш ҳолатлари, ҳаттоки техник-технологик жараён билан боғлиқ ҳодисаларни бухгалтерияда назорат қилиш имкони бўлди. Таклиф этилган ҳисоб регистри товар-моддий захираларини ҳисобини такомиллашувига хизмат қилган.

9. “Асосий ишлаб чиқариш” счётада ҳисоб китобларни янада аниқлигини кўрсатиш ва назорат қилиш мақсадида қўшимча счётлар таклиф этилди. Куйидаги таклиф этилган счётлар ишлаб чиқариш ҳажмини назорат қилишни такомиллаштириш, ҳар бир цехнинг молиявий натижасини алоҳида аниқлаш имкониятини яратди.

2011 – “Ҳавони ажратиш цехи” счёти,

2012 – “Хлорат магний дефолиант цехи” счёти,

2013 – “Диацетат целлюлозлари цехи” счёти,

2014 – “Сирка кислоталар регенирацияси ва сирка ангидриди цехи” счёти,

2015 – “Аммиак цехи” счёти,

2016 – “Карбамид (Мочевина)” счёти,

2017 – “Раствор карбамид қоришмаси цехи” счёти,

2018 – “Полиэтилен қоқларини чиқариш цехи” счёти,

2019 – “Азот кислота цехи” счёти,

2020 – “Ацетат ип чиқариш цехи” счёти,

2021 – “Суюқ аммиак омбори” счёти.

Шунингдек, ёрдамчи ишлаб чиқариш цехлари ҳисобини назорат қилиш ва такомиллаштириш учун 2310 – “Ёрдамчи ишлаб чиқариш” счётига ҳам қўшимча счётларини очиш таклифи берилган. Таклиф қилинган қўшимча счётларни амалиётга жорий этиш орқали ҳар бир ишлаб чиқариш жараёнида товар-моддий захираларининг ҳисоби, молиявий натижавийлиги, мақсадли айланиш ҳолатига аниқ баҳо бериш имкони туғилди.

Биз томонимиздан ишлаб чиқилган таклифлар ва тавсияларнинг амалиётда қўлланилиши ҳамда меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларда ўз аксини топиши мамлакатимиз кимё саноатида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштиришга ва ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг таннархини пасайтиришга хизмат қилади.

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of publication

I бўлим. (I часть, I part)

1. Ачилов.А.Н. Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш масалалари.// Бизнес-эксперт журналы. №9(81)–Тошкент. 2014. 27-29 б (08.00.00;№3).

2. Ачилов.А.Н. Кимё саноати корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш материалл харажатлари ҳисоби ва қарздорликни бартараф этиш

масалалари.//Бизнес-эксперт журнали №10(82).–Тошкент.,2014. 37-40 б. (08.00.00;№3).

3. Ачилов.А.Н. Применение теории цикличности экономических процессов внешней среды в стратегическом управлении предприятием.//Журнал Научных публикаций аспирантов и докторантов. №5(95).–Курск., 2014. с 31-35.

4. Achilov.A.N. Accountig for inventory at the enterprises of the republic of Uzbekistan. International scientific journal. Theoretical & Applied Science.№04 (36). – Lancaster,USA. 2016. С 181-183.(Global impact-factor 1.65)

5. Ачилов.А.Н. Проблемы бухгалтерского учёта товарно-материальных запасов и пути их решения.// Журнал “Научных публикаций аспирантов и докторантов” №5–Курск., 2016., с 81-84.

6. Ачилов.А.Н. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида кимё саноатининг тутган ўрни, ахамияти, муаммолари ва товар-моддий захираларни ҳисобга олишни такомиллаштириш масалалари.//“Иқтисод ва молия” илмий-амалий журнал. №4,–Тошкент., 2018., 25-30 б. (08.00.00;№18).

7. Ачилов.А.Н. Ўзбекистон кимё саноатида товар-моддий захираларнинг сарфини ҳисобга олиш ва уни такомиллаштириш масалалари.//“Иқтисод ва молия” илмий-амалий журнал №8 (116).–Тошкент., 2018. 55-58 б. (08.00.00;№18).

II бўлим. (II часть, IIpart)

8. Ачилов.А.Н. Кимёвий корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш материал ҳаражатлари ҳисоби ва қарздорликни бартараф этиш масалалари. // Фарғона Илмий-техник журнал. том -21 №1 –Фарғона. 2017., 185-189 б. (05.00.00; №20).

9. Ачилов.А.Н. Мамлакатимиз кимё саноатида товар-моддий захираларнинг сарфини ҳисобга олиш ва уни такомиллаштириш масалалари.// Фарғона Илмий-техник журнал. том -23 №2–Фарғона. 2019.,215–219 б. (05.00.00; №20).

10. Achilov.A.N. Jobs resources in agriculture. Ўзбекистон республикаси мустақиллигининг йигирма уч йиллигига бағишланган “Профессор-ўқитувчилар” илмий амалий анжумани Фарғона 2014 йил 23 май.

11. Ачилов.А.Н. Агросаноатни ривожлантириш ва кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш йўллари. ТДИУ ҳамда Ўзбекистон республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги “Қишлоқ ва сув хўжалигида стандартлаштириш маркази” билан ҳамкорликда 2014 йил 24 сентябрь “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг сифати ва рақобатбардошлигини ошириш” мавзусида республика илмий-амалий конференцияси.

12. Ачилов.А.Н. Дивидент сиёсатини шакллантиришнинг замонавий назариялари//«Иқтисодиётни модернизациялаштириш шароитида корпоратив сектор фаолиятини такомиллаштириш истиқболлари» мавзусидаги Фарғона

Давлат Унверситети республика илмий-амалий анжумани 1- қисм 2014 йил 10-апрель.

13. Ачилов.А.Н. Инновацион жараёнларни жадаллаштиришга таъсир килувчи рискларни бошқариш стратегияси. Ўзбекистон республикаси мустақиллигининг йигирма уч йиллигига бағишланган “Профессор-ўқитувчилар” илмий амалий анжумани Фарғона 2014 йил 23 май.

14. Ачилов.А.Н. Управленческий учет в корпоративном управлении организации. “Иқтисодиётнинг реал сектори самарадорлигини оширишда бухгалтерия ҳисоби, иқтисодиё таҳлил ва аудитни такомиллаштириш масалалари” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами 2015 йил 10 апрел.

15. Ачилов.А.Н. Роль анализа финансового состояния в разработке финансовой политики предприятия. “Иқтисодиётнинг реал сектори самарадорлигини оширишда бухгалтерия ҳисоби, иқтисодиё таҳлил ва аудитни такомиллаштириш масалалари” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами 2015 йил 10 апрел.

16. Ачилов.А.Н. Агросаноатни ривожлантириш ва кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш йўллари. “Ишлаб чиқариш корхоналарида бошқарув амалиётини такомиллаштириш: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги илмий-техник республика анжумани. Фарғона ФарПИ 1-3 декабр 2018 йил.

17. Ачилов.А.Н. Ишлаб чиқариш корхоналарида хом-ашё ва материал ресурслардан самарали фойдаланиш ҳисоби. “Ишлаб чиқариш корхоналарида бошқарув амалиётини такомиллаштириш: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги илмий-техник республика анжумани. Фарғона ФарПИ 1-3 декабр 2018 йил.

18. Achilov. A.N. Accounting for inventory at the enterprises of the Republic of Uzbekistan. «Проблемы и тенденции развития инновационной экономики: международный опыт и Российская практика» (Уфа шаҳри. Уфа давлат нефт техника унверситети 2018 йил 22 октябр 1-қисм.41-бет) VII ҳалқаро илмий-амалий конференция.

19. Ачилов.А.Н.Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захираларни сақлаш, баҳолаш ва сотиш ҳисоби “Ишлаб чиқариш корхоналарида бошқарув амалиётини такомиллаштириш: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги илмий-техник республика анжумани. Фарғона ФарПИ 1-3 декабр 2018 йил.

20. Ачилов. А.Н. Кимё саноати корхоналарида товар-моддий захиралар ҳисобини такомиллаштириш масалалари. “Ишлаб чиқариш корхоналарида бошқарув амалиётини такомиллаштириш: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги илмий-техник республика анжумани. Фарғона ФарПИ 1-3 декабр 2018 йил.

21. Ачилов.А.Н. Совершенствование системы учета товарно-материальных запасов и роль химической промышленности в экономике республики Узбекистан. «Проблемы и тенденции развития инновационной экономики: международный опыт и Российская практика» (Уфа шаҳри. Уфа

давлат нефт техника унверситети 2018 йил 22 октябр 1-қисм.41-бет) VII
ҳалқаро илмий-амалий конференцияси.